

Rudi KOTNIK

Epistemološke dileme etičnih standardov v psihoterapiji

Epistemological dilemmas of ethical standards in psychotherapy

V začetku je odnos. (Buber, 1999, str. 19).

Nadaljevanje dialoga s kolegom Bogdanom Žoržem me je z njegovim novim besedilom napotilo na ponovno in še bolj skrbno branje njegovega prejšnjega besedila. Pri tem skrbnem branju sem ob novi in bolj eksplicitni formulaciji njegovega razumevanja duhovnosti, ki vključuje svobodo, spoznal dvoje. Najprej sem se zavedel, da sem v njegovem prejšnjem besedilu sledil predvsem razumevanju duhovnosti, ki pravo vero distancira od religioznega fundamentalizma. Posledično sem v tem sledenju predpostavljal to religiozno interpretacijo duhovnosti in tega nisem eksplicitno povedal. Povedal sem, da se sam ne čutim pristojnega za področje duhovnosti in dodal, da je zato bolje, da o tem molčim. Zato sem rekel, da se bom omejil le na tisto, o čemer lahko govorim. Verjetno je za razumevanje za koga manjkal dodatek, ki ga omenjam zdaj, namreč, da sem v svojih komentarjih sledil religiozni interpretaciji duhovnosti, ki sem jo takrat lahko razbral v Žorževem razmišljanju. Zanimalo me je torej ozko zastavljeno vprašanje implikacij njegovega razumevanja duhovnosti za morebitne duhovne temelje etičnih standardov.

Ko je kolega Žorž polje razumevanja duhovnosti opredelil in bistveno razširil, se je situacija precej spremenila. Obseg pojma duhovnosti se je razširil do te mere, da v nekaterih razumevanjih najdem tudi sebe. Posledično se je območje razlik zožalo, kar olajšuje nadaljevanje dialoga. Ko zdaj berem tisto prvo besedilo na drugačen način, lahko vidim tudi tisti vidik, ki je bil prej manj jasen.

Zdajšnje bolj eksplicitno razlikovanje med religioznostjo, ki je »skupek, sistem nekih odgovorov, predstav na vsa ta duhovna vprašanja!« omogoča večji prostor svobode – za razliko od prejšnje svobode 'znotraj jasnih »božanskih« ali »svetih« torej nedotakljivih omejitev' (Žorž, 2011, str. 104). Zdaj lahko vidim tudi ta izrecni poudarek razlike med religijo in duhovnostjo.

Ob tem se mi kaže kot potrebno, da vsaj omenim dvoje, česar sem se zavestno izogibal: širšega pojma duhovnosti in etosa. Ob tem pa bi vseeno opozoril na naslov tokratnega zapisa, ki je zdaj bolj ekspliciten tudi zato, da poudarim poanto najinega dialoga, ki se v končni instanci nanaša na etične standarde v psihoterapiji. S tega vidika bi poseganje na širši (ali pa ustreznejši) pomen duhovnosti in na pojem etosa daleč preseгло namen dialoga. Hkrati pa se zavedam, da je jasnejše razumevanje pojmov vseeno potrebno.

Zdaj, ko Bogdan Žorž to pojasnjuje, se seveda odpre novo polje. Za to polje se, kot sem izrecno poudaril, ne čutim pristojnega. Hkrati se zavedam, koliko novih problemov odpira, o katerih so poglobljeno razmišljali Robi Kroflič, Peter Kovačič Peršin in Vlado Šav (Kroflič idr.

2005). Njihovo razpravljanje v delu *Etos sodobnega bivanja* bi bila pomembna podlaga za razumevanje tako razsežnosti pojma duhovnosti kot tudi pojma etos in seveda njune povezanosti. V dialoškem raziskovanju duhovnega temelja človeka ter duhovne tradicije humanističnih vrednot so izrekli marsikaj relevantnega tudi za najin dialog. Od vsega tega bi izpostavil le dvoje, kar bom kasneje vključil. Eno je rezultat Krofličevega razmisleka o alternativni etični držī in drugo je njegovo razmišljanje o možnosti zasnove sekularnega koncepta duhovnosti.

Kolega Žorž pravi, da zanj duhovnost ni isto kot religioznost, ampak je »nekaka odprtost za presežno (transcendentno) – torej tisto, kar presega človekovo spoznavno zmožnost«. Če prav razumem, ne gre za samo transcendentnost, ampak za *odprtost* za to transcendentnost. Ta formulacija mi je sprejemljiva, saj tudi sam mislim, da sem odprt za možnost nečesa takega. Odprtost pa seveda še ni prepričanje. Konkretnije v duhovnost uvršča »vprašanje smisla življenja, izvora, pa tudi vprašanja vrednot, morale...« in med drugim tudi pojem »kontakt« ter pojma »odnos« in »spoštovanje«, ki sem ju jaz omenil v prejšnjem svojem besedilu. Za te pojme lahko rečem tole: če ti pojmi označujejo duhovnost, je taka duhovnost sestavni del tudi mojega življenja.

Vendar pa se mi v zvezi s temi pojmi vseeno postavlja nekaj vprašanj. Najprej me zanimajo vprašanja o smislu življenja, kjer ima že sam izraz smisel lahko množico pomenov, npr. razlog, smoter, namen itd., ki nekatera vprašanja naredijo zelo konkretna in življenjska, druga pa le ostanejo splošnejša ali pa dobijo religiozen ali še kakšen drug pomen. Večinoma pa ostajajo kot vprašanja, s katerimi se ukvarja filozofija, pa čeprav enoznačnega odgovora ne ponuja. Tudi vprašanja vrednot in morale so lahko predmet razmisleka, ki neke odgovore vendarle daje. Želim torej opozoriti na razlikovanje med tistimi vprašanji, ki ostajajo znotraj meja izkustva (sodijo v duhovnost le v širšem historičnem smislu razvoja človeškega duha) in tistimi, ki te meje presegaajo. Nekateri omenjeni pojmi se nanašajo na pojave, ki so sicer mogoče videti, da presegajo človeško spoznavno možnost, vendar se včasih izkaže, da je problem bolj v zmožnosti jezika, kako jih z njim izraziti. Na take težave opozarja Polanyi (1958), ki pravi: »...tako kot ne moremo izreči vsega, kar vemo, tudi ne moremo vedno vedeti vsega, kar implicira izrečeno« (str. 95). Tudi zame je pojem »kontakt« ali »stik« večna uganka, kako ga pojasniti, pa vendar velikokrat vseeno lahko ugotovimo, kaj je v konkretni situaciji tisto, kar omogoča kontakt oziroma ga preprečuje.

Podobno bi lahko rekli za pojma odnos in spoštovanje. Če želimo v psihoterapevtskih standardih izčrpno opisati in nedvoumno izraziti pojem terapevtskega odnosa, smo pred nemogočo nalogo, saj vsakemu opisu nekaj manjka. Ali je problem v jeziku ali v transcendentni naravi odnosa? Če je v slednjem, potem je odnos lahko tista točka, kjer se s kolegom Bogdanom Žoržem lahko srečava na način, ki sem ga opisal v prejšnjem besedilu. Če nama obema gre za odnos, se bova srečala, vendar se bova lahko razlikovala v tem, ali bova iskala izvor (ali stik) v čem drugem ali v samem odnosu. Oba bova (lahko) ta odnos doživljala in doživela in vedela, da je to tisto, vendar bova imela različno razlago. Za kolega bi izvor lahko bil v duhovnosti kot transcendentnosti, zame pa bodisi v najini kreaciji, ali se o tem ne bi spraševal ali pa bi bil odprt za kaj drugega in s tem dopuščal možnost tudi tega. Slednje zame pomeni tudi to, da sebe v polarnosti oziroma alternativni teizem/ateizem ne vidim in mi je preozka.

Ob tem naj omenim še Krofličevo navezavo na Stanka Gogalo in njegovo razlikovanje med (psihološkim) doživljanjem in doživetjem, ki »izvira iz žarišča naše duševnosti« in »močno zadene globino celotne osebe«. Za Gogalo (2005) so taka doživetja globlji duševni akti »kot n.p. strmenje, globoko začudenje, osebno spoznanje, trpljenje, razočaranje, doživetje lepega dne, časa, pričakovanja, samote, smrtnega strahu, globoke žalosti in globokega veselja, umetnostna doživetja lepote, glasbe, religiozna doživetja, doživetja Boga in njegove milosti...« (str. 50-51).

Gogala tako ponuja pojem doživetja kot pojem duhovnosti, ki je univerzalnejši.

Slednjič pa se mi o vsem tem postavlja ključno vprašanje v zvezi s transcendentnostjo. Kako je nepoznatno lahko podlaga etike? Kako bi potem bil to lahko trden ali trdnejši temelj etike? To bi seveda lahko bilo mogoče na podlagi istih prepričanj vseh udeleženih.

In še pomembnejše vprašanje, ki se tiče naslova: kako bi lahko vse to bilo uporabno za etični kodeks? Lahko razpravljamo o našem etosu, razmišljamo o teh vidikih našega poklica. Ko pa nastanejo konkretni in zelo pereči problemi, ki terjajo presojanje, nam ali bolje rečeno etičnemu razsodišču ostane dilema: ali se držati 'črke zakona' etičnega kodeksa in tega, kar je zapisano (in izrekljivo ali zapisljivo) in do določene mere preverljivo (več ali manj pa v kritičnih situacijah neuporabno) ali pa se 'pogovarjati' o naših medsebojnih odnosih in odnosu terapevta do klienta, kjer je sicer ključ, ki pa je s pravnega vidika neuporaben. To je edino, kar mi pride na misel v zvezi s konkretnimi vprašanji, ki jih postavlja kolega Bogdan Žorž. Med najinim dialogom s precejšnjo mero doseženega soglasja in konkretnimi vprašanji iz prakse še vedno ostaja precejšnja vrzel, za katero sam ne vidim premostitve. Razen odnosa kot možne stične točke z duhovnostjo (v smislu transcendentnosti) v njej zaenkrat ne vidim trdnejših temeljev, ki bi bili seveda sprejemljivi za vse udeležene. Kljub trudu za vzpostavljanjem univerzalne etike (Küng), ki bi bila za etične standarde po vsej verjetnosti presplošna, je tu še en problem. Razmislek Bogdana Žorža je šel v smer trdnih temeljev, ki bi si jih želel kot podlago etičnih standardov. Hkrati pa je diskusija v že omenjenem delu *Etos sodobnega bivanja* med drugim Krofliča pripeljala do ugotovitve, da vprašanje sidrne točke alternativne etične temeljne drže, ki jo navaja po Küngu, »ostaja neodgovorjeno« (Kroflič idr., str. 107).

Tako sem pri dilemi, ki se delno dotika Žorževih konkretnih vprašanj. Večkrat pomislim na problematične situacije odnosa terapevt – klient, ki so lahko predmet etičnih »rzsodišč« ali pa pomislim na naše medsebojne strokovne ali medosebne odnose, na tale način: do kakšne mere sledimo svojim etičnim načelom oziroma sledimo svojemu etosu, koliko pa je v omenjenih odnosih močnejše v nas tisto, kar je izraz specifičnih karakternih potez, značilnosti, ob katerih se v kritičnih trenutkih zgodi, da se težko srečamo, zgrešimo ali pa ostanemo na različnih bregovih. Torej dilema.

Bolj kot teoretska utemeljitev mi je pri tem pomemben sam konkreten odnos in bolj kot trdnost etičnih temeljev se mi zdi pomembna 'trdnost' odnosov oziroma skrb za odnos. V prejšnjem besedilu sem ravno zato ponudil demonstriranje odnosa, vendar sem bil za bralce premalo jase, da mi ne gre za teoretsko razumevanje in utemeljevanje odnosa, kot tudi ne za iskanje izvora odnosa.

Naj to ponazorim z aktualnim primerom v ZDA, ki je te dni zaokrožil po svetovnem spletu (*Buffalo bus driver stops girl jumping*, 2013). Številne spletne strani so posredovale videoposnetek, ki ga je posnela kamera avtobusa. Na posnetku vidimo vožnjo avtobusa po nadvozu, ki prečka drugo cesto. Vidimo mlado dekle, ki stoji zunaj ograje tega nadvoza in lahko domnevamo, da namerava skočiti v globino. Vidimo tudi pešca (ali peško) ter kolesarja, ki gresta mimo povsem blizu nje, ne da bi posvetila temu kakršnokoli pozornost. Vidimo, kako voznik avtobusa Darnell Barton ustavi vozilo in nekajkrat dekle vpraša, če je v redu. Dekle pogleda njega in dol na avtocesto. Potem voznik stopi do nje, jo previdno prime in jo vpraša, če bi želela priti na drugo stran varnostne ograje. Takrat prvič spregovori in reče: »Ja«. Vidimo, kako sama dvigne nogo na ograjo, voznik, pa jo previdno drži in pomaga preko. Potem se usede poleg nje na tla in oba skupaj pričakata reševalce. V reševalni ekipi je bila tudi oseba iz stroke, krizna svetovalka,

za katero poročajo, da je bila nežna in sočutna. To je bila njena profesionalna dolžnost. Tisto, kar nas fascinira pri vozniku Darnellu Bartonu, je bila njegova izjemna senzibilnost in sočutnost, ki je v danem trenutku prišla iz njega kot človeka.

V kasnejšem intervjuju (Richert in Francis, 2013) na vprašanje novinarjev, če verjame v uso, temu pritrdi in doda, da je bil pač ob pravem času na pravem mestu za to dekle ter doda, da je hotel izpolniti to, karkoli je že bilo in pomagati dekletu skozi to, kar se mu je dogajalo.

Ta zgodba se me je na osebni ravni zelo dotaknila in lahko rečem, da je bilo to posebno doživetje. Hkrati je to zame ilustracija mojega razmisleka in odnosa do celote in posameznih vidikov tega zapisa. V tej zgodbi je zajeto bistveno, kar sem želel povedati. Voznik avtobusa je sicer postal heroj, vendar je ostal skromen človek, ki je želel pomagati osebi v stiski. To je bilo sicer veliko dejanje, ki mu je prineslo svetovno slavo, vendar so taka dejanja lahko tudi zelo preprosta dejanja vsakdanjega življenja, ki govorijo o odnosu do drugega kot osebe. Bolj kot teoretski model, kako ta odnos z njim zajeti, se mi zdi pomembno to živeti. Enako velja za iskanje izvora tega odnosa v taki ali drugačni obliki duhovnosti ali pa v tisti človeški kvaliteti, ki jo poimenujemo etos. Bolj kot sposobnost intelektualnega diskurza o etosu in bolj kot pripadnost tej ali oni obliki duhovnosti ali religioznemu prepričanju je zame pomembno živeti odnos. Omenjena zgodba v posnetku nam kaže na en strani brezbriznost mimoidočih, ki jim niti etični kodeksi niti karkoli drugega verjetno ne bodo spremenili njihove moralne držo (ali pa strahu, da jih kdo toži, kar je v ZDA pogosto). Na drugi strani zgodba kaže spontano moralno držo, za katero sicer lahko rečemo, da ima izvor v taki ali drugačni obliki duhovnosti, vendar se sprašujem, ali je to sploh pomembno. Ali je pomemben sam odnos in konec koncev tudi posledice dejanja za drugega, ali kaj drugega? Je primarno pomembna zavezanost drugemu ali pravilom, načelom ali pa nekemu vrhovnemu principu?

Etični standardi se mi zdijo nujen a nikakor ne zadosten pogoj za postavljanje okvira oziroma mej posameznikovim interesom ali impulzom ali pa nevednosti. Zaenkrat ne vidim zanje trdnjše temelja kot je tisto, kar je moč spoznati, izraziti in posredovati. V presoji ali v dialogu o problematičnih situacijah pa nam namesto trdnjših etičnih temeljev ostaja na eni strani iskrenost in poštenost udeleženih, na drugi strani pa znanje in izkušnje za presojo med seboj različnih doživljanj.

Zavedam se, da sem v svojem razmisleku lahko marsikaj spregledal, ali pa na to nisem pomislil. Zato temu dopolnjevanju služi dialog, ki je dobrodošel.

Literatura

- Buber, M. (1999). *Dialoški princip*. Ljubljana: Društvo 2000.
- Buffalo bus driver stops girl jumping*, BBC News, 31 October 2013. Pridobljeno 1. 11. 2013 iz <http://www.bbc.co.uk/news/world-us-canada-24766849>
- Gogala, S. (2005). *Izbrani spisi*. Ljubljana: Društvo 2000.
- Krofflič, R., Kovačič Peršin, P. in Šav, V. (2005). *Etos sodobnega bivanja*. Ljubljana: Društvo 2000.
- Polanyi, M. (1958). *Personal Knowledge: Towards a Post-Critical Philosophy*. Chicago: University of Chicago Press.
- Richert, G. in Francis, A. (2013). *Bus driver saves woman from bridge ledge*, WIVBD.com. Pridobljeno 1. 11. 2013 iz http://www.wivb.com/news/local/man-saves-woman-from-bridge-ledge?hpt=us_bn7